

РОЗВИТОК ПРИНЦИПІВ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ У АКТАХ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Проблема визначення сутності і змісту таких категорій юридичної науки як принципи права, принципи конституції в контексті розвитку державного та конституційного ладу України завжди були в полі зору провідних вчених в галузі теорії права та конституційного права. Діяльність організованої згідно Указу Президента України від 17 травня 2012 року № 328/2012 Конституційної Асамблеї активізувала наукові дослідження в галузі оновлення Конституції України загалом та конституціоналізації законодавства України зокрема. Йдеться, насамперед, про те, що сутність та зміст конституції визначає сутність і зміст національного законодавства. Від того, на скільки основні конституційні принципи і положення знайшли відображення у законодавстві залежить ступінь ефективності правового регулювання суспільних відносин. Таким чином, проблема конституціоналізації національного законодавства лежить в площині визначення основних засад державного ладу та забезпечення розвитку національного правопорядку.

Сутність конституціоналізації проявляється в тому, що конституція, насамперед, закріплює нормативну модель та юридичну конструкцію найважливіших суспільних відносин, тим самим визначає системні, структурні, функціональні та інші зв'язки між різними суспільними інститутами, завдяки яким забезпечується правопорядок. З іншого боку, завдяки втіленню змісту конституційних норм і принципів у законодавство відбувається його гармонізація, забезпечується стабільність та ефективність їх розвитку [7, с. 152-161].

При цьому конституціоналізація законодавства безпосередньо залежить від змісту тих цінностей та принципів, що закладені у конституції та обумовлені особливостями національної правової системи. Конституційні принципи володіють найвищим ступенем нормативної узагальненості, визначають зміст конституційних прав громадян, мають універсальний характер і тому здійснюють регулюючий вплив на всі сфери суспільних відносин [1, с. 400].

Завдяки існуванню у тексті конституції принципів і цінностей забезпечується процес універсалізації юридичних норм, гармонізуються зв'язки між нормами різних галузей права в процесі взаємодії з галузевими принципами права, правовими процедурами або традиціями. Універсальність конституційних норм виявляється завдяки закріпленню в конституції великої кількості норм-принципів, норм-завдань, норм-цілей, які в цілому можуть бути віднесені до категорії конституційних декларацій, що виконують одночасно телеологічну та експресивну функції. Конституційні декларації мають загальний характер, а тому потрібне їх тлумачення, що конкретизуватиме їх щодо окремих правовідносин. Механізмами ж якості універсальності завжди виступають конституційне тлумачення і конституційний контроль — гарантії конституційності різних нормативних правових актів [2, с. 293-294].

Відповідно, одним із шляхів конституціоналізації національного законодавства в Україні є діяльність Конституційного Суду України, уповноваженого приймати рішення по справам щодо конституційності законів та інших актів Верховної Ради України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України, правових актів Автономної Республіки Крим; відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість; додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту в межах, визначених статтями 111 та 151 Конституції України; офіційного тлумачення Конституції та законів України [4].

За роки свого існування Конституційний Суд України розглянув питання щодо конституційності більше ніж ста законів та інших правових актів, з яких майже 90 було визнано такими, що не відпо-

відають Конституції України. Загалом за цей же період Конституційний Суд України надав тлумачення більш ніж 200 положень та норм Конституції та законів України [9].

Рішення та висновки Конституційного Суду України, прийняті в межах і у спосіб визначених Конституцією України та Законом України «Про Конституційний Суд України», мають відповідати Конституції України; забезпечувати основи конституційного ладу держави; не повинні містити положень, які б обмежували гарантовані Конституцією України права, свободи, законні інтереси суб'єктів суспільних відносин, обов'язкові до офіційного оприлюднення.

Таким чином, в ході своєї діяльності Конституційний Суд України формулює відповідні положення, які сприяють приведенню національного законодавства у відповідність із сутністю і змістом положень Конституції України, її основним принципам.

Принципи — один із найважливіших елементів правового змісту конституції, що має самостійне значення. Це стверджується з огляду на те, що принципи конституції: сутнісно визначають засади конституційного ладу в державі, згідно з якими здійснюється регулювання суспільних відносин; є джерелом права при здійсненні конституційного контролю органами конституційної юрисдикції — конституційними судами. В Україні, як зазначалося, зазначений контроль здійснюється в ході системного тлумачення положень Конституції. Таким чином, рішення Конституційного Суду України, з одного боку, є джерелом конституційного права, з іншого — джерелом окремих галузей права і законодавства України. Зазначене свідчить про існування нормативної єдності у регулюванні суспільних відносин, основу якої складають виявлені Судом конституційні цінності, які сприяють конституціоналізації галузевого законодавства. Підставою конституціоналізації галузевого законодавства в такому випадку є правовий акт Конституційного Суду України щодо неконституційності законів України або їх окремих частин. Зазначений процес може відбуватися різними шляхами: з'ясування сутності і змісту галузевих категорій права в контексті основних положень Конституції України; виявлення конституційного змісту у галузевому законодавстві та його розвиток через трансформацію конституційних положень, які безпосередньо не регулюють відносини в тій чи іншій галузі, але можуть бути застосовані у їх регулюванні; визначення конституційного статусу суб'єктів конституційних правовідносин; уточнення змісту повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування. Наслідком інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України, є не лише прийняття відповідного акту. Зазначене є підставою для правотворчої діяльності Верховної Ради України та інших уповноважених суб'єктів правотворчості, по прийняттю нового нормативно-правового акту, внесенню відповідних змін і доповнень у нормативно-правові акти, які комплексно регулюють відносини, з приводу яких Конституційний Суд сформулював правову позицію і прийняв рішення або висновок.

Загалом правові позиції Конституційного Суду України мають ряд характерних рис, сере яких: об'єктом є конституційне право у взаємозв'язку із конституційними процесами та відносинами; метою є переконання учасників судового конституційного процесу у вірності рішень чи висновків Конституційного Суду; виступає вагомим чинником розвитку, насамперед, конституційного права, та інших галузей права; є одним із джерел розвитку законодавства; є принципом вирішення однорідних справ [8, с. 2-4].

Для нормативно-інтерпретаційної конституціоналізації характерні певні риси, що зумовлені природою інтерпретаційної діяльності. По-перше, джерелом її застосування є конституційний конфлікт або колізія, проблеми застосування положень Конституції різними суб'єктами права. Тому за допомогою інтерпретації розв'язання суперечок Конституційний Суд створює сприятливі умови для належного застосування норм Конституції різними державними органами, особливо судами. По-друге, це найбільш гнучкий спосіб гармонізації національного законодавства і правової системи відповідно до духу і принципів Конституції, який, проте вимагає тривалішого часу, оскільки розрахований на перспективу, а ініціатива його застосування не належить Конституційному Суду. По-третє, в процесі нормативно-інтерпретаційної конституціоналізації існує небезпека зміни сутності та змісту конституційних норм без зміни тексту Конституції. Результатом такого процесу може стати розширення або видозміна первинного змісту конституційних положень [3, с. 25]. Крім того, одним із чинників, що негативно впливає на тлумачну діяльність Конституційного Суду України є постійна зміна політичних еліт, можливість тиску з боку посадових осіб та органів державної влади на діяльність Суду, існуючий порядок формування суддівського корпусу.

При цьому, слід погодитися із А. Портновим, що стабілізуючим фактором в такій ситуації стає конституційна доктрина як загальна ідея формування і реалізації конституційного ладу в державі та доктрина-

на конституційного судочинства, яка на сьогодні перебуває на стадії формування. Процесуальні форми реалізації доктрини конституційного судочинства проявляються у правових позиціях органів конституційної юрисдикції, які відображені у мотивувальній та резолютивній частинах відповідних рішень, висновків і впливають на розвиток системи законодавства [8, с. 2-4].

Закон України «Про Конституційний Суд України» інтерпретаційну діяльність Конституційного Суду пов'язує саме з правозастосуванням, про що свідчить стаття 93 Закону: «підставою для конституційного подання щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України є практична необхідність...» та стаття 94 Закону: «підставою для конституційного звернення щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України є наявність неоднозначного застосування...». Саме ж тлумачення правових норм, з'ясування їх змісту залежить від багатьох причин: нечітко сформульовані у тексті норми, їх функції та цілі. На перший погляд Конституція України містить в собі певні норми, які мають певні цілі. Дійсність призводить до появи нових правових актів, які, як правило мають на меті конкретизувати конституційні норми, проте можуть мати й інші цілі, змінюючи закладену в них суть. Тому, коли виникає питання про встановлення змісту закону або окремої правової норми, це означає розкриття внутрішнього вольового змісту правового припису. Тобто завдання тлумачення полягає не у визначенні змісту правового припису, а в розкритті його змісту і його роз'ясненні [10, с. 148].

За загальним правилом можлива конституціоналізація системи права є позитивною, а необхідна — негативною. Відмовні висновки Конституційного Суду з позитивним змістом, а також постанови, які визнають конституційність положень законодавства посередництвом інтерпретації їх сенсу і змісту, часто містять нові сформульовані правові позиції Конституційного Суду, які збагачують конституційний зміст системи права. Приймаючи ж рішення про неконституційність норм (положень) законодавства, Конституційний Суд здійснює негативну правотворчість: система права позбавляється від презумптивно-конституційних елементів, які не пройшли конституційний нормо контроль [5, с. 117].

В сучасній західній конституційній доктрині визнається, що конституційними вважаються не лише принципи, безпосередньо закріплені в тексті конституції, але й ті, що витікають із загального сенсу та значення конституційних положень. В даному аспекті важливим є з'ясування меж інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду. Як зазначалось, необхідно враховувати природу і зміст конституції як політико-правового документу, який містить норми-принципи, загальні положення і засадничі ідеї щодо розвитку правової системи України. Це обумовлює використання відповідних способів і методів тлумачення. На думку Ю. Лепіхової, абстрактні норми необхідно тлумачити динамічно та обмежувально або буквально, конкретні — статично та буквально або розширювально. При цьому особливу увагу необхідно приділяти публічно-правовому елементу змісту правовідношення, при інтерпретації процесуальних документів — задум їх автора. Саме ці аспекти слугують обмежувачами діяльності Суду. Обмежувачі являють собою межі, за які інтерпретатор не може виходити, характеризуючи при цьому не лише інструментарій інтерпретатора. При цьому обсяг тлумачення також є одним з обмежувачів, зобов'язує інтерпретатора давати таке судження, яке найефективніше дозволить вирішити справу [6, с. 123-125].

Не дивлячись на відносно невелику кількість рішень і висновків Конституційного Суду України, порівняно із існуючим нормативно-правовим масивом, вони все ж мають вагомий вплив на регулювання суспільних відносин та практику правотворчості і правореалізації.

Отже, конституціоналізація галузевого законодавства шляхом інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України, в ході якої формулюються відповідні положення, щодо приведення національного законодавства у відповідність із сутністю і змістом положень Конституції України, її основними принципами, які володіють найвищим ступенем узагальненості, мають універсальний характер, закріплюють зміст прав і свобод громадян, їх законних інтересів. Результатом такої діяльності має бути нормативна єдність та системність у регулюванні суспільних відносин, що, в свою чергу, забезпечить цілісність сприйняття систем права та законодавства, та правової системи України.

Використані джерела:

1. *Ведомости* Съезда народных депутатов РФ и Верховного Совета РФ. — 1993. — № 11. — С. 400.
2. *Волошин Ю.О.* Конституційно-правове забезпечення європейської міждержавної інтеграції: теоретико-методологічні аспекти: [монографія] / Ю.О. Волошин; [за ред. М.О. Баймуратова]. — К.: Логос, 2010.
3. *Волошин Ю.О.* Феномен конституціоналізації міжнародного правопорядку на сучасному етапі міждержавної інтеграції / Ю.О. Волошин // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право, 2011. — Вип. 1.

4. Закон України «Про Конституційний Суд України» // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 49. — Ст. 272.
5. Крусс В.И. Понятие, актуальность и формы конституционализации права / В.И. Крусс // Вестник ТвГУ. Серия «Право». — 2012. — Выпуск 31.
6. Лейхова Ю.И. Значение соотношения объема и способов толкования правовых норм в определении границ интерпретационной деятельности Конституционного Суда Российской Федерации / Ю.И. Лейхова // Вестник Тверского государственного университета. Серия: Право. — 2012. — Выпуск 31. — С. 123-125.
7. Пархоменко Н.Н. Конституционность и конституционализация законодательства Украины: теоретические аспекты / Н.Н. Пархоменко // Вестник Тверского государственного университета. Серия: Право. — 2012. — Выпуск 31. — С. 152-161.
8. Портнов А. Сутність правових позицій Конституційного Суду України / А. Портнов // Юридична Україна. — 2009. — № 3. — С. 2-4.
9. Стрижак А. Защита прав и свобод человека и гражданина как основное направление деятельности Конституционного Суда Украины / А. Стрижак // Доклад на Первом мировом форуме органов конституционного правосудия. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: www.venice.coe.int/WCCJ/Papers/UKR_Stryzhak_Ru.pdf.
10. Тесленко М.В. Судебный конституционный контроль в Украине: [монография] / М.В. Тесленко. — К.: Ин-т государства и права им. В.М. Корещко НАН Украины, 2001.

Пархоменко Н. М. Розвиток принципів Конституції України в актах Конституційного Суду України.

Здійснено аналіз основних засад механізму розвитку конституційних принципів в правових позиціях Конституційного Суду України. Зокрема, визначено підстави, чинники, шляхи, характерні риси та особливості інтерпретаційної діяльності органу конституційної юрисдикції.

Ключові слова: принципи Конституції України, конституціоналізація, галузеве законодавство, правові позиції, Конституційний Суд України.

Пархоменко Н. Н. Развитие принципов Конституции Украины в актах Конституционного Суда Украины.

Проведен анализ основ механизма развития конституционных принципов в правовых позициях Конституционного Суда Украины. Определены основания, факторы, пути, характерные черты и особенности интерпретационной деятельности органа конституционной юрисдикции.

Ключевые слова: принципы Конституции Украины, конституционализация, отраслевое законодательство, правовые позиции, Конституционный Суд Украины.

Parkhomenko N. The Development of the principles of the Constitution of Ukraine in the acts of the Constitutional Court of Ukraine.

The analysis of the basic mechanism of the development of constitutional principles in the legal positions of the Constitutional Court of Ukraine is given. The bases, factors, ways, characteristic features of the interpretative body of constitutional jurisdiction are defined.

Key words: the principles of the Constitution of Ukraine, the constitutionalization, sectoral legislation, the legal positions, the Constitutional Court of Ukraine.